עיונים לפרשת נח עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבירה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

דור הפלגה

הרב שאולי גרינפלד

החטא האחרון שמבטא את ירידת האנושות ככלל לפני הופעתו של אברהם אבינו, הוא חטא דור הפלגה. בפסוקים[1] לא מבואר בפירוש מה היה החטא, אלא מסופר שבתחילה כולם דיברו בשפה אחת, לאחר מכן רצו לבנות מגדל. הקדוש ברוך הוא בלבל את שפתם, והם נפוצו על פני כל הארץ.

הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים בחלק השלישי[2] מבאר שהתורה מביאה את הסיפור הזה, כדי לבסס את האמונה בכך שהעולם והאנושות הם נבראים, ולא קדמונים:

"כיון שהיה יסוד התורה שהעולם מחודש, ושהנברא תחילה איש אחד ממין האדם והוא אדם [הראשון], ושהזמן שעבר מקדם מאדם למשה רבינו אלפים וחמש מאות שנה בקירוב. ואילו נאמרה להם ההודעה הזו בלבד, היה האדם אז ממהר להסתפק, במוצאו את בני האדם נפוצים בקצווי התבל בכללותה, ועמים שונים ולשונות שונות רחוקות זו מזו מאד. לפיכך סילק הספק הזה ביחסו את כולם בהסתעפותם והזכרת שמות אותם המפורסמים... והסיבה שגרמה להפצתם בקצווי תבל, והסיבה שגרמה לשינויי לשונותיהם, ושהיתה ראשיתם במקום אחד, ושפה אחת לכולם, שכך צריך להיות כיון שכולם בני איש אחד".

כאשר אנו רואים שהעולם מורכב מעמים רבים, שלכל אחד מהם שפה ותרבות משלו, קשה לחשוב שהכל התחיל מאדם אחד. ועל כן התורה מספרת שבאמת, במקור, האנושות היתה עם אחד ושפה אחת, אלא שמחמת סיבה שהיתה, הקדוש ברוך הוא חילק אותם לעמים שונים ושפות שונות.

הרמב"ם בדבריו אלו, לא מזכיר שהסיבה להפצת דור המבול היא משום חטא. אבל בחלק הראשון[3] של מורה הנבוכים, כתב הרמב"ם שאכן היה שם חטא ועונש:

"אם חלה מכה [עונש] על אומה או על אקלים [ארץ או מחוז] כפי רצונו המוקדם [של ה'], אשר מקדימים ספרי הנבואה לפני תיאור אותה המכה, שאותם האנשים פקד ה' מעשיהם ואחר כך הביא עליהם את העונש, הרי מכנה [הכתוב] ... את העניין הזה בירידה, מפני שהאדם קל מכדי שֶׁיִּפָּקֵד מעשיו וייענש עליהם אלמלי הרצון[4]. וכבר נתבאר זה בספרי הנבואה... אמר: 'הבה נרדה ונבלה שם שפתם'... וכל העניין הוא חלות העונש באנשי העולם השפל".

הרמב"ם, בדבריו שם, מסביר מדוע אנו מוצאים פסוקים שמייחסים אל הקדוש ברוך הוא ירידה, והרי הבורא אינו גוף, ולא שייך לייחס אליו ירידה פיזית. הרמב"ם משיב, שהמילה 'ירידה' מתייחסת למשמעויות שונות, ואחת מהן היא מתן התייחסות לשפלים. כשה' פוקד את מעשה הרָשָׁע ומענישו על פשעיו, נמצא בפסוקים שהקדוש ברוך הוא 'ירד'. אחת הדוגמאות שהרמב"ם נותן לכך, היא ירידת ה' לבלבל את לשונותם של אנשי דור הפלגה. הרי שהרמב"ם הבין שהיה כאן חטא ועונש, אלא שהרמב"ם לא פירש מה היה החטא.

כאמור, כאשר הרמב"ם ביאר מדוע התורה הביאה בכלל את הסיפור על דור הפלגה, השמיט הרמב"ם את היות עניין הפרדת העמים והלשונות עונש חטא, והסתפק בלומר שהיה זה מחמת 'סיבה'. וכאן יש מקום לשאול: מפני מה לא כתב הרמב"ם בפירוש שהיה כאן חטא?

נראה שנוכל ליישב תמיהה זו, לפי דבריו של הנצי"ב

1 בראשית י"א, א – י.

2 פרק נ. עמ' ת – ת"א במהדורת הגאון מהר"י קאפח.

3 פרק י. עמ' כ"ח שם.

4 שהקדוש ברוך הוא רוצה שהחוטאים ייענשו.

מוולוזין[5]. הנצי"ב ביאר, שחטאם של אנשי אותו הדור לא היה שעשו מעשי רֶשַע, כמו אנשי דור המבול, שמילאו את הארץ חמס. החטא של דור הפלגה היה בכך שלא עשו את מה שהיה מצופה מהם שיעשו, ועוד להיפך – הם עשו כל מאמץ כדי שלא לעשות את המצופה מהם:

"דור הפלגה בשביל שבקשו עצה לבלתי לפוץ על פני כל הארץ, והדבר הזה הוא נגד תכלית הבריאה שנוצרה להיות ארץ נושבת, כדכתיב[6]: 'לֹא תֹהוּ בְּרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ'. ובפירוש אמר ה' לנח ובניו אחר המבול: 'שִׁרְצוּ בארץ ורבו בה'[7]. ואותו הדור ביקש עצות איך להשבית זאת התכלית. ועוד עשו להם דברים אחדים ביניהם לְשַׁנּוֹת צורת האדם, [שהיא] שיהא כל אחד מתהלך בעולמו לפי דעתו, וברוך הוא חכם הרזים[8] שברא את אישי בני האדם נפרדים בדעותיהם, והמה דור הפלגה עשו ביניהם דברים אחדים בדעה אחת, והקימו מִשְׁמַר על זה בבניין המגדל וראשו בשמים למען יוכלו להשגיח מרחוק על איזה שירצה לצאת מקרבם לבטל אותם הדברים האחדים. וכאשר שינו תכלית הבריאה והצורה האנושית - באה ההשגחה ותבלבל את מחשבתם".

דברי הנצי"ב, נראה שנכתבו בהשראת המהפכה הקומוניסטית ברוסיה, שהתחוללה באותו זמן. הקומוניסטים פיתחו כל מיני אידאולוגיות, שחלקן יכולות להיראות חיוביות – כמו שיתופיות ושוויון. בכדי להביא את עצמם לידי הצלחה, הם החליטו שכולם חייבים לחשוב כמוהם, ולכן הם השליטו מערכת נוקשה ואכזרית של אכיפה, שדיכאה כל ניסיון לחשוב אחרת ממה שהקומוניזם האמין בו. אומר הנצי"ב – זה היה הסיפור של דור הפלגה. היתה 'שפה אחת ודברים אחדים', דהיינו: כולם האמינו באותה אידאולוגיה, התרכזו סביב אותו מצע. כדי שלא יהיה מישהו שיעז לחשוב אחרת מהם, ולכן ילך לגור במקום אחר, הם רצו לבנות מגדל גדול, ממנו ניתן יהיה להשגיח שאף אחד לא יוצא החוצה.

שיטת הנהגה זו, מלמד אותנו הנצי"ב, מנוגדת לכוונת הבריאה משתי סיבות:

א. הקדוש ברוך הוא רוצה שהעולם יהיה מיושב, ולא שרק בארץ אחת יהיו בני אדם, ושאר העולם יישאר שומם.

ב. בני האדם נבראו בכוונה תחילה בעלי דעות שונות, כדי שהעולם יוכל להתפתח בצורה נכונה ומגוונת. ניסיון ליצור מצב שבו כולם חושבים את אותן דעות, זהו מַאֲמָץ לייצר מציאות שאינה טבעית, וגם אינה יעילה.

ואכן, התגובה האלוקית היתה בהתאם: השפה התבלבלה, חילוקי הדעות צצו ועלו, והחברה האנושית הפכה לעמים שונים שחיים בארצות רבות.

נראה אם כן, שעל הסיפור של דור הפלגה אפשר להתבונן משתי נקודות מבט: היסטורית, וערכית. מצד אחד, יש כאן מאורע היסטורי, שמסביר כיצד התקיים הרצון האלוקי, ונוצרה החלוקה לעמים וארצות. עניין זה סיכם הרמב"ם בחלק השלישי ממורה הנבוכים. מצד שני, יש כאן שיעור ערכי שמלמד את השקפת התורה על שלטון שמנסה לכפות את דעותיו, ועל כך רמז הרמב"ם בחלק הראשון, בו כתב שהיה כאן חטא ועונש.

מרן הראי"ה קוק זצ"ל, בספר אורות[9], כתב שלעתיד לבוא, יוכל להיות מצב שיתקן את החטא של דור הפלגה, ויחזיר את האחדות אל האנושות:

"ראויה היא האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת, וחדלו אז כל התגרות וכל המידות הרעות היוצאות מחילוקי העמים וגבולותיהם. אבל העולם צריך להעידוּ התמציתי, שהאנושיות משתכללת על ידו בעושר הצביונים המיוחדים של כל אומה. וזהו החיסרון תשלים כנסת ישראל, שתכונתה היא כמין אוצַר-רוחות גדול הכולל בקרבו כל כישרון וכל נטיית רוח עליונה".

אחרי שהעולם התיישב לארצותיו, ונוצרו עמים רבים ומגוונים, האנושות התעשרה בהרבה רעיונות ושכלולים, כתוצאה מכך שכל עם חי בארצו ופיתח בה את תרבותו, אפשר יהיה לדבר שוב על חזון האחדות, שעוד לא היה במקומו בשחר ימי האנושות. ואף שלכאורה האחדות עלולה לגרום לעצירת תנופת הפיתוח, שנוצרת כתוצאה מהשוני בין העמים, יהיה זה באחריותה של כנסת ישראל להשלים את החיסרון הזה, על ידי אוצר הרוח הגדול שבקרבה.

---

5 דרשות הנצי"ב [הרב נפתלי צבי יהודה ברלין] מאמר שאר ישראל אות ד. עמ' קס"ב.

6 ישעיהו מ"ה, י"ח.

7 בראשית ט, ז.

8 חכם הרזים זהו שבח לקדוש ברוך הוא, על כך שהוא יודע את מחשבותיהם של כולם. ברכות נ"ח, א ברש"י.

9 אורות ישראל אות י"א. עמ' קנ"ו במהדורה הישנה.